

Govor poslanca Hermana

v 19. seji štajerskega deželnega zbora dne 13. januarja 1874,
o zadevi prenaredbe srenjske postave.

Po mojih mislih ni predlog dež. odbora, niti nedotičnega posebnega odbora primeren razmeram, potrebam in volji naših deželanov. Pravega pota pogodili ne boste, dokler prezirate dejanske razmere in tavate po učenih domišljijah (doktrinarizmu), ki so nam rodile sad, katerega ravno uživamo. Zmešnjave so v srenjskih zadevah kakor tudi več menj v drugih; sedanji načrt postave pa ne bo zlega zmanjšal. Paragrafe srenjskega reda drugače razvrstiti nič ne pomaga, marveč gre za to, da se ljudstvu stanje polajša, v tem oziru podaja pa načrt ljudem kamen namesto kruha. Deželnemu zboru, kot čuvaju deželnih koristi, je po mojih mislih dolžnost in nalog, stvar bolj natančno in resno v roke vzeti, da v okom pride zlegu, ki sega če dalje bolj naprej.

Občinske zadeve so v zvezi z drugimi javnimi napravami in s človeško družbo sploh; kakor je tukaj, je tudi po srenjah. Kdor tedaj občinske zadeve zboljšati hoče, mora poprej zboljšati javne in družbinske zadeve. Zatorej tudi jaz drugače ne morem, nego da se ozrem po osnovi gospodsk in po družbinskih razmerah, in še posebno zasledujem vzroke, zakaj da kmečki stan vedno bolj propada. To preiskovati je tem bolj potreba, ker ravno pešanje kmečkega stanu v pretvezo služi, da se pri srenjah vedno novi poskusi delajo.

Da je toliko zmešnjav v srenjskih zadevah, je veliko kriva nevednost o tem, kaj da imajo srenje prav za prav opraviti, in kako da se naj vse to vrši. Srenjam ne delajo toliko preglavic posli izročenega delokroga, marveč le posli tako imenovanega samovlastnega delokroga. Določba §. 54. s. r., da pripada srenjam pravica kaznovati v zadevah samovlastnega delokroga le po izročenem delokrogu, je nerazumljiva, samovoljna in postavodajno brezumje! Po mojih mislih spada kazenska pravica z vsemi zadevami vred, v katerih se izvršuje, pod eden in isti delokrog. — V §. 25. s. r. je opisan izročeni delokrog tako-le: Srenje morajo po izročenem delokrogu pomagati, da se državni nameni dosežajo. Kakor posamesni človek s plačevanjem davka in po službinah opravih pripomaga, da država svoje naloge izvršuje, tako se tudi po pravici od srenj zahtevati zamore, da sodelujejo pri izvrševanju državnih nalog. Take pripomoči tirjajo tudi razne oblastnije: politične, sodnijske, finančne, vojaške vsak čas. Tu sem spada skrb za javni mir, red in varnost po sre-

njah, naznanila prestopkov postave in družih dogodkov do pristojnih oblastnij, da storijo kar so dolžne; tu sem spada izvrševanje uradnih ukazov, osebno postopanje, ukazi in povelja pri nenadnih dogodkih, poročila in pojasnjevanja do oblastnij, kakor tudi posredovanje, kadar gosposka v srenji kaj opraviti ima. V stvareh tega delokroga ne pripada srenjam, da samé kaj razsodijo. — To vse zamore le opravljati posamesni človek, ki biva v srenji, kder se je to ali ono godilo, kateri krajne in osebne razmere v srenji natanko pozna.

Navadno opravlja tudi vse to občinski predstojnik, občinski odbor se pa tega ne vdeležuje. Vse te opravila se izvršujejo tem lažje in točneje, čem bolj je srenja prav zložena, čem manj je obširna, in čem bližja je dotična gosposka. — Če torej nova postava določuje, da se naj več srenj združi, da lažje opravljajo posle izročenega delokroga, ali pa da srenje samé, oziroma srenjski odbori vse to izvršujejo, ali da — če treba — vlada po svojih organih te opravila izvršuje, je to nov dokaz, kako malo gosposke postavodajalci umejo, kaj da izročeni delokrog pomenja.

Gosposka naj v srenji čuva in dela po srenjskem predstojniku. Ta se bo vsled večkratne dotike z gosposko s postavami soznanil, se naučil javne uprave, kar mu bo v očeh srenjčanov več veljave dalo, s tem pa tudi službo zboljšalo. Tako postane župan zaupni mož, srenjčanom svetovalec, gosposki pa protipaznik ali kontrolér; tako nastane razmera, ki bo srenje kakor gosposke — zboljšala. Zvrševanje poslov tega delokroga pripomaga mnogo k nramnosti in poštenju, proti tem poslom se tudi srenje nikoli pritoževale niso.

Da se pa posli izročenega delokroga natančno in zdatno vršijo, je pred vsem potreba, da ima vsaka katastralna občina svojega župana. Dokler se katastralnim srenjam nekdanja samostalnost ne povrne, se ne morejo javni posli točno izvrševati, pa tudi srenjske zadeve ne uravnati. —

Kar pa zadeva samovlastni delokrog, je to nekaj druga; on obsega krajno policijo, kar je jedro srenjske samovlasti. Občinski predstojnik bi naj izvrševal sam premnoge, o krajni policiji dane postave in naredbe, katerih z večine sam ne pozna, morebiti še celó nima, in če jih ima, jih ne najde, in če jih najde, jih ne ume in tolmačiti ne zna, in ko bi jih tudi znal, mu manjka

časa, da bi jih študiral.*) V teh rečeh je treba pravdne obravnave. Župan bi moral vsled naznanil in pritožeb stvar preiskovati, in na podlagi preiskave razsoditi; ako se proti razsodbi ugovarja, pisma politični gosposki ali srenjskemu odboru predložiti, in v slednjem slučaju, ako se rekurira, vso stvar deželnemu odboru predložiti, in če slednjič razsodba obvelja, jo izvršiti, in to večidel z nedovoljnimi sredstvi in pa proti ljudem, s katerimi vsak dan občeje, s katerimi si je pogosto v sorodnosti, v svaščini! — Vse to bi naj opravljal brez znanja uradnega opravilstva, brez vaje v teh stvareh! Zatorej pa tudi ne more drugače biti, kakor je, da se namreč z velikimi težavami in pa kesno dela.

Srenjske predstojnike na slovenskem Štajerskem še to veliko težje stane, ker vsled napadne šolske odgoje niti slovenščine niti nemščine v pismu prav ne umejo. — Sicer pa v tem, kar zadeva pomanjkljivo znanje postav in opravilstva, ni razločka med kmetom in mestjanom. Dosti je študiranih in v pisavi izurjenih ljudi, ki vse to še slabše napravljajo kakor priprost kmet. Zato je pa tudi krivično, ako se vpije, da so kmečke srenje za nič, in da se ljudstvo kot premalo razumno popisuje, ako ne pogođi prav stvari, ki ne spadajo v nja poklic, in za ktere ni pripravljeno in ne izurjeno. Gospôda ne ume skoro nič kmečkega posla, od kmeta se pa tirja, da bi naj ob enem tudi uradnik alj pisar bil; če pa ne zna protokola tako „naciřati“ kakor pisar, ki vse svoje žive dni druga delal ni, se pa psuje nad — „staro“ šolo! —

Naj se vendar enkrat neha otepati s tem, da niso srenje za nič. One so obstajale sto in sto let, so stareje kakor država in utegnejo dalje obstati kakor država, naj še tako brezglavno naprej lajnemo.

Večja ko je srenja, težje je tudi predstojniku, policijski posel oskrbovati, toliko bolj pogosto mora tudi sklicevati srenjski zastop, kar je tudi težje pri večji srenji. Predstojnik velikih, zloženih srenj, mora pôsle svojega stanû, ali pa srenjske opravila zanemarjati; zameriti mu tudi ni, če se da za vse plačevati ter se obda s pisarji in služabniki, kar vse srenjam stroškov prizadeva.***) Vsega tega pri manjših srenjah ni. — Pri takem stanju se torej ni čuditi, da se nič ne opravi, ker se nič opraviti ne da, in ta je to, kar se opravi, večidel za nič. Vrh vseh stroškov in skrbi nima ljudstvo pravne obrambe; na dobičku so le kotni pisarji, kterim so mnoge

srenje izdane! Ume se samo po sebi, da taka prisiljena nedelavnost in pomanjkljivo delovanje predstojnikom veljave v srenjah ne povišuje, jim še marsiktero sitnobo nakopava, kajti kmet se ne da kmetu, purgar ne kmetu, in ta zopet ne purgarju soditi in vladati. — In vendar je krajna policija važna stvar javne uprave. Varuje namreč posestnikom sad njih marljivosti, izpraznjuje ali polni sodnijske poslopja, kakoršna je namreč kraj. policija, dobra ali slaba. S tem, da se je srenjam policijska uprava na vrat obesila, so se javni nevarnosti vrata na stežaj odprla.

Pričujoči načrt postave sam pravi, da krajna policija niti v samovlastno niti v izročeno upravo srenj ne spada, da bistvena lastnost samostojne srenje ni. Kako pa zamore potem postava srenjam nakladati bremena policijske uprave? V poročilu (zastran te postave) berem: „Dobra policijska uprava je srenjam na veliko korist.“ To je res; ali srenjam je tudi na korist dobro pravosodje, dobra politična uprava, tudi dobra diplomacija (višja državna politika) in dobro vojskovanje srenjam koristi, pa vendar ne bo zaradi tega, da je vse to srenjam na korist, nihčér sklepal, da spadajo vse te reči v srenjsko upravo. Da policijska uprava srenjam po naturi ne pripada, kaže to, da se ji v drugi in tretji instancijski jemlje, da se celó srenje (po novi postavi) prisiliti hočejo, da tudi v prvi instancijski policijo odstopijo gosposki. — Policijska uprava ni srenjam lastna, marveč tuje opravilo, in srenje se ne morejo po nobeni pravici siliti, da ta tuji posel brezplačno opravljajo. Take opravila se za morejo srenjam prepustiti, pa tudi vzeti.

Če se po načrtu nove postave policijska uprava v drugi in tretji instancijski politični gosposki izroča, zakaj se tudi v prvi instancijski to ne stori? Prav zato, ker morajo srenje v prvi instancijski policijske posle opravljati, čutijo najbolj neprenosljivo breme, ljudstvo pa pomanjkanje pravne obrambe. Kje in kedaj je pa ljudstvo prosilo, da dobi ali obdrži policijsko upravo? Nikdar ne! Nasproti je pa blizo 500 srenj pri dež. zboru prosilo, da se jim policija vzame; te prošnje so se pa brezozirno na stran položile. Zakaj plačuje ljudstvo davke, če se mora samo oskrbovati? Kmet noče sam vladati, marveč hoče vladan biti in to dobro vladan; on si želi in potrebuje pravne obrambe, reda in varnosti, in da se poslom svojega poklica preveč ne odteguje.

V izročnem delokrogu alj področji ho in mora srenja pripomagati, da se izvršuje policijska uprava; oskrbovati pa policijsko upravo je dolžnost in naloga državi, in če je noče prevzeti, ne stori svoje dolžnosti in pobira davke zastonj! — Res je, da bi, ako se krajna policija okrajnim pol. gosposkam izroči, zaradi preobširnih okrajev mnogo zamujenja, strankam pa mnogo stroškov in truda nastalo, da torej s

*) Da nimajo srenje slovenske srenjske postave do zdaj, o tem se nam je mnogo dopisnikov že pritožilo. Vredn.

**) Liberalni krič po velikih srenjah je tako neumen, da se le čudimo, kako da tudi „Narod“ v ta rog trobi! Ustavaki in birokrati to hočejo, ker zamorejo tako več pisarjev nastaviti po kmetih, pisarji so pa nemškutarski pionirji. Vredn.

tem ljudstvu veliko pomagana ne bo. — Treba je pa osnovo gospodsk vso predelati, ako hočemo ljudstvu težavno stanje zlajšati. Res smo v nestrpljivo stanje zabredli, da ne moremo ne najrej ne nazaj! Vzela se je deželni zborom po oktoberski diplomii jim dana pravica, osnovati si po razmerah in potrebah sodnijske in politične oblasti, in po sedaj vladajoči sistemi ni od države pomoči pričakovati.

Da se pa ne bo reklo, da smo gluhi, ko ljudstvo pomoči prosi, in da preziramo pravične tirjatve ljudstva po uredjenem pravnem stanju, storimo vsaj to, kar v sedanjih razmerah storiti zamoremo, da se namreč politična uprava tje preloži, kamor spada, k politični oblasti, vlada pa naj po mestih, kder so okrajne sodnije, ekspoziture za policijsko upravo napravi. Tako bi se približali nekdanjim okrajnim oblastnjam, ktere so pri ljudeh še zdaj v blagem spominu. — Tudi koroški dež. odbor namerava predlog storiti, da se naj srenje policijskih poslov rešijo ter jih naj opravljajo policijski komisarji, kteri bi naj bili na krajih okrajnih sodnij.

Predlagam torej:

„Dež. zbor naj sklene, da se načrt novega srenjskega reda odboru za srenjske zadeve povrne s tem, da naj predloži dodatek k postavi, vsled kterega

- a) se opravila krajne policije izročajo politični oblasti,
- b) ločitev zdaj združenih krajnih srenj po upravni poti izreče.“

Poslednja določba (b) je nasledek prve (a); če se namreč krajna policija srenjam vzame, odpade vzrok, zakaj bi se sedaj zložene srenje še dalje — proti svoji volji — skupaj držale. — Deželnemu odboru prihaja tudi od vseh strani toliko prošinj za ločitev, da jih ni lahko mogoče odbijati, vsled kake postave pa ni ločitev pričakovati. (Zatorej se je reklo, da se naj ločitev po upravni poti godi.)

Če pa ta predlog ne ugaja, stavim naslednjega, ki naj mesto onega velja:

„Dež. zbor naj sklene: Vlada se naj prosi, da opravila krajne policije, ki so se vsled postave od dne 2. maja 1864 srenjam naložile, po svojih organih oskrbuje, in v tem smislu prihodnjemu dež. zboru novo srenjsko postavo predloži.“

Za srenjske zadeve sestavljeni odbor pa hodi drugo pot. Najpred preoblaga srenje s posli, kteri jim ne pripadajo, potem pa sili srenje, ki tem poslom niso kos, da se združijo z drugimi v upravne srenje (Verwaltungsgemeinden), kterm pripada posel izročnega področja in policija; za izvrševanje krajne policije pa predlaga natečnih srenj (Konkurrenzgemeinden). Zastran teh nasvetov se popolnoma strinjam s predgovornikom, da bi namreč ljudstvo takemu nasil-

stvu ugovarjalo, vlada bi pa težko zamogla vse to izpeljati. Po tem predlogu bi nastala med sedanjimi srenjami in okr. zastopom celó nova, tretja oblastnja, bi treba bilo novih odborov, novih volitev in — novih stroškov! —

Kaj lepo bi bilo tudi uradovanje teh novih oblastnij! V enem kraju bi morala biti uradovalnica (Amtslokale), od nje do župana, ki bi zdaj iz te, zdaj iz druge srenje voljen bil, bilo bi po cele ure hodá! In kdo bi „upravni srenji“ potrebne oblasti in veljave dal, ki je za izvrševanje policijske uprave neobhodno potrebna? — Slednjič ni tudi želeli kmečkim srenjam še več pisačev, kakor jih že zdaj imajo.

Vse to je napačno. Ne da bi se reklo: Uprava krajne policije pripada državi (kteri se zato davki plačujejo — vredn.), srenje pa, ki hočejo same po potu poverenja policijsko upravo prevzeti, naj za to prosijo in dokažejo, da so temu kos; — se pa samovoljno pravi: Krajna policija pripada srenjam, in če je pesamesne ne morejo izvrševati, se pa posilama z drugimi združijo!

Kakor s to nezrelo osnovo, se tudi ne skladam z drugim predlogom (in ta je obveljal! vredn.), da se namreč zastran prenatredbe srenjske postave poprej vprašajo politične oblasti in okrajni zastopi. Kar zadeva okr. zastope, so jih blizo povsod že obsodili, kar je tudi dež. zbor storil, ker so ravno tako malo svojim poslom kos, kakor srenje policijskemu. (Zastran pol. gospodsk pa g. govornik ni svoje misli izrekel, ker ni treba; vemo namreč vsi, da polit. gospodske drugače odgovorile ne bodo, kakor — po vladini želji. Vredn.)

Potem se ozre Herman v pretekle boljše čase in pravi med drugim: Pred letom 1850 je bila krajna policija v rokah političnih gospodsk. Po njihovem navodu so skrbeli srenjski župani v izročnem področji za mir, red in varnost po srenjah. Okrajne gospodske so tem lažje vse opravljale, ker so bili okraji manjši, ter jih je bilo mogoče pregledati in poznati natanko vse razmere. Z enim samim biričem so okr. gospodske tačas več opravile, kakor zdanje z mnogimi žandarji in uradnimi slugami v velikih okrajih. — Ljudstvo je navadno vsak posel na enem mestu in pri eni gospodski opravilo, vse je bilo bolj priprosto, javna varnost bila je dovoljna. Pravde in kazenske obravnave so bile malokedaj, advokatov bilo je malo, notarjev nobenih, ravno tako nobenih srenjskih doklad ali pa le prav majhnih; sirotinsko premoženje, s kterm se je v obče dobro gospodarilo, je rešilo mnovega prehudih dolgov in propada. Do eksekutivne prodaje kmečkih posestev je malokedaj prišlo; kmet je našel večidel pri zemljišni gospodski potrebne pomoči. V obče bilo je ljudstvo precej premožno. Takih okr. gospodsk bilo je na Stajerskem 220.

Tu in tam je res gosposka kmete tudi drla; pa to je bilo večidel le tam, kder so najemuiki

ali „purgarski“ gospodje grajšine si kupili. Kmet je pa imel zavetja pri okrožnih oblastnijah (kresijah), ter so dostikrat grajšinske gosposke tožene in tudi obsojene bile. Ko bi se bile te okrajne gosposke v državne spremenile in bi politične oblastnije ob enem tudi sodnijske bile, koliko stroškov in muk bi si bilo ljudstvo manj skusilo! Namesto tega se pa od l. 1849 sem vedno poskuša, snuje in prenareja ter razdira vse, kar je sto in sto let slabejim v obrambo služilo. „Srenje se morajo po lastni delalnosti za svobodo vzgodnjati“ — se je reklo; mnogim pisarijam po kancelijah se naj konec stori s tem, da se srenjam samostojnost (avtonomija) dá! V imenu samostojnosti se je pa premnogim (katastralnim) srenjam samostalnost vzela, ter so se pritaknile drugim srenjam, s kterimi se pa ne pogajajo ter vse vkup škodo trpijo. Namesto mnogih pisarij po kancelijah so se — in to brez odškodovanja — srenjam naložili posli, ktere bi prav za prav gosposke izvrševati imele, ter je nastalo toliko kancelij, kolikor je srenjskih uradov!

Na škodo ljudem se je sodnijska od politične uprave ločila in napravile na raznih krajih dve oblastnji z obširnimi okrogi, ljudstvo se je pa na samotnem pustilo — le policijo so mu na vrat obesili, češ: „Pomagajte si sami!“ — In „svobodna srenja v svobodni državi?“ Srenja je imela poprej enega gospoda, zdaj ima tri: okr. glavarja, okr. zastop in dež. odbor, kterih vsak za more srenjo na platež obsoditi. Več pa ko je gosposk, menj se dela, ker se ena na drugo zanáša. — Med uradniki in ljudstvom je mrzla ljubezen. Pri obilnih davkih, bremenih in stroških za kolke (štempeljne), pristojbine (Gebühren) in takse se mora vendar za vsako pismo še posebe plačevati. S posli preobložene uradnije nočejo pogosto ničesar sprejeti, ampak odpravljajo stranke z besedo: „Idite k notarju, k doktorju, in dajte si pismo napraviti.“ — Deželne, okrajne in srenjske doklade so poskočile za dva, tri- in štirikrat, javna nevarnost je pa toliko, da je osamljenemu ljudstvu za obupati. — Po svobodni ženitvi se je srenjam siromaštvo ukvartiralo, z odpravljenimi postavami zoper odrtijo se je ljudstva kapitalistom izdalo, in s postavami zemljišnega razkosovanja se je sekira v korenino kmečkega blagostanja zasadila, in zdaj se dela na to, da se tudi zaloga ubozih vniči in brezverska napravi.

Nadloga je še posebno velika na slovenski strani dežele, kder je še vrh vsega družega narodno zatiranje, kder ima ljudstvo tu in tam uradnikov, ki ga ne spoštujejo in mu niso (narodni) prijatelji. Kakor da se hoče omamiti začne ljudstvo nespodobno rogoviliti in se v pravde spušča. — —

Utegnete mi reči: Grajati je lahko, povejte nam pa, kako krenoti, da bode boljše. Čujte! Pred vsem treba odpraviti vzrok, vzrok pa vsemu temu — je sistema (t. j. način, kakor se zdaj vlada), je liberalizem in centralizem (da se namreč vse na kup devlje in deželnim zborom v prid državnemu pravice krčijo.) Povsod v javnem življenju treba povrniti se k prejšnjim, bolj priprostim in naravnim naredbam.

Pred vsem drugim se naj samostalne katastralne srenje na novo ustanove, ter se jim naj domače zadeve v skrb prepustijo in le to od vlade naloži, kar se brez njih opraviti ne more. Po mestih in trgih nakopičeni uradniki in oblastnije se naj razdelijo in med ljudstvo postavijo. Napravijo se naj manjši upravni okraji, in okrajna gosposka naj ima vso oblast: sodnijsko, politično in davkarsko z notarijatstvom vred. Po mestih in trgih je huda za stanovanjšča; na kmetih pa stojé najlepše grajšine prazne!

Za nadzorovanje okr. gosposk se naj zopet vpeljejo prejšnje okrožne oblastnije (kresije); iz dež. odbora in ces. namestnije naj se napravi deželna vlada, ki bo dež. zboru odgovorna, ki postavlja vse uradnike, kteri toraj ne bodo več cesarski, marveč deželni služabniki. Deželni zbor pa naj bo soustavljen po zastopu raznih stanov. Iz svoje sredine voli poslance za državni zastop. Od deželnih prihodkov se odda vsako leto določen znesek za državne potrebe, kar ostaje denarja, se porabi za deželne potrebe.

To je edino prava prenaredba, primerna deželnim razmeram in potrebam in tudi državi na korist. —

Tako govori poslanec, ki ima srce za ljudstvo. —